

#

*Aproximació al procés migratori d'un grup
de dones pakistaneses del Raval*

"Treball final del grau en Antropologia social i cultural"

Alejandra Tercero Depares
alejandratercero3@gmail.com

Curs 2012-2013

Tutora: Sílvia Bofill Poch

Resum

La comunitat pakistanesa de Barcelona, que entre els anys 2004 i 2012 duplica la seva població, incorpora en aquests anys esposes i fills, en el marc de processos de reagrupament familiar. Aquesta vol ser una aproximació a la realitat social d'un grup de dones del Pakistan veïnes del barri del Raval de Barcelona, que han arribat a la Ciutat gràcies al reagrupament. Són dones d'uns 30 anys, amb fills i fora del món laboral. L'objecte de la recerca és analitzar les seves formes i espais de relacions socials, a partir del procés d'integració de quatre dones d'aquesta comunitat que són usuàries d'una entitat social del barri, on hi fan cursos de llengua, així com diversos tallers. Com a hipòtesi inicial parteixo de la idea que el seu espai de relació social es troba a la casa i a les entitats abans esmentades i que mantenen cert aïllament social. L'anàlisi de les seves històries migratòries, de les xarxes de relacions, femenines i familiars, de l'ús que fan de l'espai públic, dels primers contactes amb la societat d'acollida, del manteniment de les relacions amb la comunitat d'origen o del paper de les entitats socials del barri, poden ajudar a entendre tant l'aïllament inicial com les formes com aquestes dones s'integren tant en la comunitat pakistanesa del Raval com en la societat d'acollida que és Barcelona.

Paraules clau: integració, aïllament, espai públic, espai privat, xarxes femenines, xarxes familiars, capital social pont, espai transnacional, matrimoni transnacional.

Índex

– Introducció	2
– Marc teòric	3
– Metodologia	4
– Punts de partida diversos: quatre històries migratòries	5
– Les expectatives: anhels i temors	11
– Els primers mesos, els primers contactes	12
– Aprendre castellà. La Mesquita i les Associacions	18
– El contacte amb la comunitat d'origen	20
– Conclusions	21
– Bibliografia	23

En els darrers 8 anys la comunitat pakistanesa de Barcelona ha doblat la seva població, passant de 10.198 persones en el 2004 a les 21.637 actuals, alhora que ha vist com s'anava transformant la seva composició. Al que en un principi era una comunitat integrada per homes que havien vingut sols a Barcelona per a treballar, des de els anys 2004-2005 i coincidint amb la regulació legal dels processos de reagrupament familiar¹, s'hi comencen a incorporar les famílies, mullers i fills. Al 2004 el percentatge de dones pakistaneses representava el 9,4%, mentre que al gener de 2013 és d'un 21,6%. D'aquestes 21.637 persones d'origen pakistanès que viuen a Barcelona, 5.659, una quarta part, ho fan al barri del Raval de Barcelona, essent el col·lectiu estranger més nombrós del barri². No és anecdòtic doncs, que l'antropòleg Jordi Moreras parli de *Ravalistan* en l'anàlisi que fa del procés de configuració comunitària dels pakistanesos del Raval, des d'una perspectiva religiosa (Moreras, 2004-2005).

En aquest context, el meu interès és el d'aproximar-me a la realitat social d'un grup de dones del Pakistan veïnes del barri del Raval de Barcelona i usuàries d'entitats socials del barri on hi fan cursos. Es tracta d'analitzar les seves formes i espais de socialització en aquesta primera etapa de la seva integració, tant a la comunitat pakistanesa del barri del Raval de Barcelona, com a la societat d'acollida en general, amb l'objectiu d'arribar a conclusions que en realitat seran noves hipòtesis per a una futura recerca.

A partir d'unes primeres entrevistes realitzades a usuàries del Casal dels Infants del Raval amb motiu d'unes pràctiques professionals, plantejo unes qüestions que conformaran la meua hipòtesi principal de treball. L'espai de relació social d'aquestes dones, que no s'incorporen al mercat de treball, es circumscriu a la casa i a les entitats abans esmentades. La cura de la família, fills, marit i pares i/o sogres constitueix la seva activitat principal, de manera que la socialització³ es produeix a través de xarxes familiars, de les entitats on fan els cursos, de l'escola dels fills i dels comerços. A més, la idea de relacions socials escasses i d'aïllament social acompanyen la hipòtesi plantejada.

¹ La reagrupació familiar és el procés que inicia una persona estrangera amb permís de residència per a reunir-se amb membres del seu nucli familiar bàsic, que es troben en un país extracomunitari.
http://www.bcn.cat/novaciudadania/pdf/ca/plans/reagrupament_ca.pdf

² "La població estrangera a Barcelona. Gener 2013" publicat al web del Departament d'estadística de l'Ajuntament de Barcelona.
<http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/inf/pobest/pobest13/pobest13.pdf>

³ Quan parlo de socialització em refereixo a la seva doble integració: a la comunitat pakistanesa de Barcelona i a la societat barcelonina o societat d'acollida.

El Programa d'acompanyament al reagrupament familiar de l'Ajuntament de Barcelona aporta dues dades del 2009, que valorades una respecte l'altra són significatives pel seu contrast. D'una banda diu que entre les principals nacionalitats que han sol·licitat els informes d'habitatge⁴ hi ha la pakistanesa i d'altra banda durant 2009 i 2010 les dones que van participar de les activitats del grup de dones reagrupades, programades per l'Ajuntament, provenien de diversos països entre els que no figurava Pakistan. A banda de la barrera que suposa el desconeixement de la llengua, caldrà valorar altres qüestions, que exposo al llarg de l'article, com són l'accés i ús dels espais públics, per entendre que el major col·lectiu que s'acull al reagrupament, desaparegui després de les activitats que se li adrecen en tant que subjectes a integrar.

El plantejament descrit ha guiat el procés de recerca i n'ha determinat la metodologia emprada, com es descriu a continuació.

Marc teòric

Aquesta investigació s'insereix dins el camp de l'antropologia del gènere. Els treballs d'A. Ramírez sobre la migració marroquina a Espanya i de L. Abu-Lughod sobre la societat beduïna entre Líbia i Egipte, han estat dos referents. Totes dues plantegen la problemàtica de l'Islam i les relacions de gènere desiguals producte d'una ideologia patriarcal o estructura social basada en la divisió de gènere.

L'obra de David G. Mandelbaum planteja la relació de la reclusió femenina amb l'honor masculí i a partir d'aquí els rols de gènere i les pautes per al comportament femení.

Vull fer una referència al paper que juguen els mitjans de comunicació sobre l'opinió pública per construir i alimentar la idea Orientalista que es té respecte a la dona pakistanesa i a la musulmana en general, prenent les observacions que fa Ángeles Ramírez en la seva introducció, tot referint-se a l'Islam i a les seves dones (Ramírez, 1998:23-34). El tipus de notícia i els discursos que desenvolupen els mitjans de comunicació sobre les dones pakistaneses, les presenten com a víctimes de la violència dels homes, de les seves famílies, de l'Islam i de la societat en la què viuen que les atrapa. Aquesta imatge de la dona només com a víctima, convertida en un subjecte passiu de la seva realitat social, és el que en realitat les anul·la i les incapacita. Sota aquesta perspectiva, les dones que venen de Pakistan són dones que més tard o més d'hora s'alliberaran un cop coneguin tot el que poden tenir a Barcelona i que fins ara desconeixien, sempre que els seus marits les deixin. Aquesta idea d'una dona com a menor d'edat permanent, tal i com Ramírez comenta, i que

⁴ L'informe d'habitatge és una documentació necessària per a sol·licitar el reagrupament familiar.

necessita del paternalisme d'Occident per salvar-la dels seus opressors, és una idea de la que he volgut fugir. Les dones pakistaneses, tot i que amb trajectòries vitals *vinculades*⁵ a homes, tenen estratègies pròpies i marquen el seu propi camí d'integració, d'acord als seus costums diversos i heterogenis, i alhora, la seva incorporació a la diàspora pakistanesa de Barcelona, pot provocar canvis en la pròpia comunitat.

Els articles recents de Shaw & Charsley del 2006 i de Beck-Gernsheim del 2007 tracten el fenomen dels matrimonis transnacionals. Shaw & Charsley fan una anàlisi original a partir dels sentiments i els afectes. L'article resulta interessant perquè planteja que el matrimoni endogàmic transnacional, més enllà de respondre a una estratègia socioeconòmica o a una obligació de parentiu, respon als sentiments que existeixen en els llaços de parentiu. Beck-Gernsheim planteja com una institució tradicional com és el matrimoni, concretament el matrimoni acordat, esdevé una nova estratègia migratòria en forma de matrimoni transnacional en el nou escenari social del Pakistan com és el dels pobles transnacionals. Ambdós articles aporten una bona perspectiva actual en qüestions de parentiu al Pakistan.

A *La doble ausència*, Abdelmalek Sayad mostra com emigració i immigració no són dos fenòmens aïllats, sinó un de sol, les “dues cares indissociables d'una mateixa realitat” (Sayad, 2010:19). La seva obra dóna aquesta perspectiva global del fet migratori, necessària per a l'anàlisi de les relacions dels qui en són els seus actors.

Metodologia

Aquesta investigació es basa en un treball de camp realitzat a la ciutat de Barcelona entre els mesos de febrer i maig del 2013. El barri del Raval i concretament, dues entitats socials que treballen al barri per a la integració dels veïns que es troben en situacions de vulnerabilitat social, han estat els escenaris de la recerca.

Les narracions de les dones pakistaneses entrevistades al Casal dels Infants del Raval constitueixen la font principal d'informació del treball. Van ser quatre entrevistes individuals dirigides, amb preguntes obertes relatives a la seva vida al Pakistan, el seu procés migratori i la seva vida a Barcelona. I les qüestions que es plantejaven feien referència a la família, els fills, amistats, el barri, etc.

⁵ Prenc de Ramírez (1998) el concepte *vinculació* de les dones als homes –als pares, germans o marits– que implica dependència.

En segon lloc les entrevistes realitzades a tres tècniques d'entitats socials, una del Casal dels Infants del Raval i una altra a dues tècniques de l'associació Diàlegs de Dona, han servit per a ampliar la perspectiva de la recerca. L'experiència professional i històrica d'aquestes dones, ha permès contemplar la integració de les dones pakistaneses com un procés i d'altra banda facilitar una visió de les dones com a col·lectiu, amb totes les reserves que calen a l'hora de fer generalitzacions.

L'entrevista realitzada a la presidenta d'ACESOP (Associació Cultural Educativa i Social Operativa de Dones Pakistaneses), finalment no s'ha tingut en compte en aquest article en no tenir massa relació amb les dones entrevistades.

Les converses amb un treballador del Centre Islàmic Camí de la Pau que gestiona l'oratori Minhaj ul Quran, han resultat interessants per a conèixer la tasca social que es desenvolupa a les mesquites.

Les observacions realitzades als tallers "El lloc on visc" i "Dona crea" del Casal dels Infants, la Festa de la Primavera organitzada per l'ACESOP (Associació de dones pakistaneses) o la celebració del Naixement de Fàtima a l'oratori Al Qaim del carrer Sant Pere Mitjà, així com les passejades pels carrerons propers al Casal dels Infants del Raval i per la Rambla del Raval a diferents hores del dia, han format part de la recerca amb la intenció d'intentar d'observar espais de relació dins i fora del Casal dels Infants.

El curt període en què s'ha realitzat el treball de camp no m'ha permès fer entrevistes d'aprofundiment a les dones entrevistades, ni conèixer-les fora de l'àmbit del Casal. D'altra banda, la limitada presència en l'espai públic, també ha dificultat l'accés al col·lectiu fora de les associacions. La mirada superficial i parcial més que conduir a conclusions, permet apuntar unes preguntes per a una recerca futura.

Punts de partida diversos: quatre històries migratòries

Hajira, Rashida i Farida⁶ tenen uns trenta anys i van venir a Barcelona amb els seus fills per reunir-se amb el seu marit. Raheela, de la mateixa edat, va migrar amb la seva mare i germans per a trobar-se amb el seu pare. Estan casades amb familiars o coneguts pakistanesos, d'acord al desig dels seus pares, i el seu va ser un matrimoni transnacional, és a dir, un matrimoni amb un home pakistanès que residia en un altre Estat, bé Pakistan, bé Espanya. Totes quatre tenen fills d'entre cinc mesos i nou anys i tenen més d'un fill. La seva

⁶ Els noms de les dones són ficticis.

migració respon a la seva vinculació a un home, com apunta Ángeles Ramírez per al col·lectiu marroquí (Ramírez, 1998:28).

Les històries migratòries d'Hajira, Rashida, Farida i Raheela són històries que –amb la prudència que demana una mostra reduïda com aquesta– presenten prou semblances com per poder fer certes generalitzacions en relació al col·lectiu de dones pakistaneses joves del barri del Raval de Barcelona. Alhora, però, presenten diferències significatives com per poder afirmar que el punt de partida no és homogeni i per tant el procés d'integració serà com un prisma amb múltiples cares.

Donat que cadascuna d'elles ha plantejat qüestions que considero són rellevants alhora d'analitzar el seu procés d'integració, tant a la comunitat pakistanesa de Barcelona, com a la societat d'acollida en general (Barcelona) – estructura familiar, aliança matrimonial, xarxes de relacions, patrons de residència, etc. –, a més del perfil general descrit, considero important detallar les seves històries migratòries.

Hajira

L'Hajira té 29 anys i va arribar a Barcelona l'any 2010, on viu amb el seu marit, els seus fills –un nen de set anys i una nena de dos–, i el seu germà. Prové d'una ciutat de la província pakistanesa del Punjab, però ha passat la infància i l'adolescència de ciutat en ciutat per tot el país. El seu pare, militar, cada dos o tres anys canviava de destí i s'enduia la família per arreu. Ella diu que per aquesta raó venir a Barcelona no li ha resultat tant estrany.

“La emigración de mi país para aquí es un poco normal para mí porque mi padre estaba en la “militaria” y toda mi vida de hace 15 años que nosotros vive en una provincia dos años y al otro año que vive en otra provincia...y toda mi vida que cambia. Es normal para mí.” (E01, Hajira)

Quan Hajira parla de la família ho fa referint-se a aquells amb els qui vivia en la seva infància, és a dir amb els seus pares i les seves sis germanes i dos germans. Així doncs, es podria dir que el seu referent familiar és la família nuclear i no el model de família estesa, que correspondria al model familiar tradicional del Pakistan.

Quan estudiava el primer curs del “màster de lingüística” a la universitat, el seu pare va rebre per part d'un amic una proposta de matrimoni del germà petit d'aquest amic del pare. La qüestió va sorprendre la família doncs Hajira tenia germanes més grans que encara no estaven casades, però la germana gran va aconsellar la mare i aquesta al pare per

a què acceptés la proposta. Tot i que l'acord es fa entre el pare dels nuvis o amb un germà (sempre entre homes), la descripció que fa Hajira de com el seu pare va decidir el seu matrimoni mostra el pes que té en la seva família l'opinió de la mare, així com la de la germana gran.

"[...] una hermana mayor es una líder de los hermanos pequeños, [...] está más cerca de la madre y madre siempre escucha a mi hermana mayor...y si dice que esta mayor [suficiente edad para casar a Hajira] es que está bien." (E01, Hajira)

Hildred Geertz (Geertz, 1979) planteja en el seu anàlisi dels llaços de parentiu a la localitat marroquina de Sefrou, la qüestió de les eleccions matrimonials que responen a estratègies familiars en les què tota la família hi està implicada, tot i que també, com en el cas Hajira, són el pare o germà gran d'ell i el pare d'ella els qui formalment negocien i arriben als acords.

El futur espòs, que vivia a Barcelona des de feia uns cinc anys, va anar fins al Pakistan per a casar-se amb Hajira, qui un cop celebrat el casament, anà a viure a casa de la família del marit, seguint el patró patrilocal predominant al Pakistan. Explica Ramírez (Ramírez, 1998:82-83) que al Marroc es manté també aquest patró, tot i que entre les classes amb major poder adquisitiu es tendeix a la nuclearització de la família, coincidint també amb certa occidentalització dels costums. Segons aquest patró, un cop celebrat el casament, la núvia va a viure a casa de la família del nuvi "per què passa a pertànyer a una altra [família], a tots els efectes " (Ramírez, 1998: 82-83). Aquest patró de convivència està emmarcat en una estructura d'aliances matrimonials endogàmiques segons les quals el matrimoni amb la cosina paral·lela és el preferent. Assenyala H. Geertz (1979) que per a la societat marroquina aquesta és la preferència i si aquesta opció no és possible, la tria de parella per als fills es troba en el parentiu més proper. D'aquesta forma, i segons els patrons residencials de la família estesa, la núvia no arriba a deixar casa seva, o si més no el veïnat, donat que els que un cop casada són els seus sogres, són també els seus tiets i les seves cunyades són a més les seves cosines, amb qui ja convivia de soltera. En aquest context, doncs, la família política aporta seguretat i tranquil·litat a les joves esposes a l'hora de casar-se, així com una continuïtat pel que fa al seu marc de relacions (femenines). L'experiència d'Hajira en canvi i el seu matrimoni amb un desconegut per a ella, la va situar en la inseguretat i la solitud.

"¡ah! [riu] ...la vida es muy rápidamente cambia..." (E01, Hajira)

I és què Hajira de soltera vivia amb els seus pares i germans en una ciutat, marxava cada matí a la universitat i tornava per la tarda a casa, mantenia llargues converses amb les seves sis germanes, que aleshores encara vivien a casa, i de les feines de la casa se n'ocupava la mare. Des que es va anunciar el seu enllaç fins al casament només va passar un més, i un cop celebrat, Hajira va anar a viure a casa dels sogres en un poble de la muntanya, que sovint quedava aïllat i que es trobava lluny de la seva ciutat i de la seva família. El seu marit, al què no coneixia abans del casament, va tornar a Barcelona un mes després del casament, on vivia i treballava abans de casar-s'hi. Hajira visqué cinc anys a casa dels seus sogres, també amb cunyades, cunyats i nebots. Ella ho descriu com una etapa molt difícil de la seva vida. Hajira destaca l'inconvenient que el seu marit fos el petit de molts germans, doncs aquest ordre establia també una jerarquia familiar, que situava Hajira en una posició inferior respecte la resta de membres de la família en un doble sentit: en tant que muller del germà petit i en tant que dona. Lila Abu-Lughod (1986:80-85) descriu aquesta mateixa jerarquia en el sí de les famílies esteses de les tribus beduïnes en les que la jerarquia s'estableix a nivell generacional i també entre germans, dels grans sobre els petits. Tanmateix es dóna la desigualtat entre sexes, però aquesta relació, apunta Abu-Lughod, va més enllà de les relacions familiars, doncs "les dones són sempre dependents" (Abu-Lughod, 1986: 80).

Hajira va tenir el seu primer fill en el primer any de casada i descriu aquest període inicial com un infern, doncs durant l'embaràs no va poder viatjar per visitar la seva família natal i un cop el seu fill creixia, els problemes, segons ella, també. El nen no coneixia el seu pare i alhora vivia en una casa que, segons Hajira, la desautoritzava davant el nen i veia com les decisions sobre l'educació del seu fill se li escapaven de les mans. En el sí de les famílies esteses, segons les observacions que fa Ramírez (1998:270) per a les transformacions de les famílies marroquines, la criança i l'educació dels fills és una qüestió de l'entorn femení de la família, és a dir, de la sogra, tietes, cunyades o veïnes, i no només de la mare. A més cal tenir en compte també la jerarquia generacional i d'edat existent dins les llars esteses. Hajira descriu aquesta situació, que d'altra banda seria la tradicional en una família estesa del Pakistan, com perjudicial per a ella i per al seu fill, en el sentit que desorientaven al nen i el mancaven de referents clars a la família. S'entén que aquesta percepció és fruit de la noció de família i de les relacions familiars no tant jerarquitzaes que havia viscut Hajira en la seva infància i de la contradicció que troba en el nou model familiar.

Quan neix el fill d'Hajira, ella des de Pakistan i el seu marit des de Barcelona inicien els tràmits per al reagrupament familiar a Barcelona, que trigarà tres anys en materialitzar-se.

Farida

La Farida també va arribar a Barcelona l'any 2010, i com l'Hajira, també des de Punjab. Té trenta-tres anys i viu amb el seu marit i els seus tres fills, el nen gran de set anys, la nena de cinc i el petit de tres anys, en un pis del barri del Raval de Barcelona.

Explica que la seva vida a Pakistan era millor per què era petita i tota la feina de casa la feia la mare. La germana gran de Farida es va casar amb un conegut de la família i un any més tard es va casar ella amb el germà del marit de la seva germana i van anar a viure amb la germana i el marit d'ella.

"Y después cuando yo casada, juntos viviendo con mi hermana, porque mi marido y marido de mi hermana, hermanos. Y todo el trabajo de casa y cómo va todo, miro a mi hermana." (E03, Farida)

Els referents familiars d'Hajira i Farida són aparentment semblants, doncs ambdues parlen de la mare com a referent del rol domèstic i familiar de les dones, així com de les germanes amb qui mantenen una relació estreta. El matrimoni d'ambdues és amb homes de fora del cercle familiar, i ambdues van a viure a casa de familiars del marit. Però Farida d'una banda, no conviu amb tota la família estesa del seu marit i d'altra, en el seu cas existeixen llaços familiars previs al seu enllaç i és què, quan va a viure a casa del marit conviu amb la seva cunyada que de fet és la seva germana.

Sis mesos després de casada, el marit de Farida, va marxar a Barcelona, on hi tenia un familiar. Les opcions per a migrar eren Anglaterra i Barcelona. A Anglaterra viuen dos germans de Farida i dues germanes del seu marit, però, per raons que desconec no va ser possible quedar-se a Anglaterra i anà cap a Barcelona.

Farida va viure amb la seva germana i el marit d'aquesta durant vuit anys i el seu marit els visitava quan podia⁷. En aquest període Farida va tenir els seus dos fills grans, i el petit ja va néixer a Barcelona, després que Farida i els seus dos fills aconseguissin els permisos per a acollir-se al reagrupament familiar.

Rashida

La Rashida, de 29 anys, va arribar a Barcelona l'any 2000, des d'un poble a la vora d'Islamabad, la capital. Viu en un pis amb el seu marit i els seus quatre fills, un nen i tres nenes, d'entre 9 anys i cinc mesos. El seu pare va emigrar cap a Barcelona fa uns 30 anys i

⁷ Les condicions salarials dels seus marits no els permeten viatjar sovint i d'altra banda, el retorn a casa de l'emigrant comporta una sèrie d'obligacions d'aquest vers la família estesa en termes de visites, regals, convidades, etc., que incrementen la despesa del viatge.

va viure sol a la ciutat fins que la seva muller i els seus sis fills van aconseguir venir gràcies a un procés de reagrupament familiar.

Rashida es va casar amb el seu cosí, fill de la germana de la seva mare, al que coneixia prou bé, doncs s'havien criat junts. Quan parla de la família del Pakistan, ho fa amb certa enyorança.

“Está muy bien ahí también mi familia. Ahí estaba yo muy joven ahí. 17 años tenía cuando he venido aquí. Ahí [Pakistán] está muy familiar nosotros, no como aquí, ahí es muy diferente. Ahí vamos casa de mi tía i tío...hacemos una familia como madre y padre, ahí. Una familia muy grande. Yo casado con mi primo, el hijo de la hermana de mi madre.” (E02, Rashida)

Explica que al Pakistan cada parella amb fills vivia en una casa, però que les cases dels membres de la seva família estesa eren totes una a tocar de l'altra. Va anar cinc anys a escola, on entre altres coses va aprendre a cosir. A l'escola tenia amigues, però explica que l'escola era lluny de casa seva. Com el veïnat estava compostat íntegrament per la família, la seva xarxa de relacions era principalment familiar.

Rashida va viure un parell d'anys a Barcelona fins que va viatjar a Pakistan per a casar-se amb el seu cosí. En aquest cas, fou ell qui es va acollir al reagrupament familiar venint a Barcelona, on van viure uns 5 anys. Els anys 2010 i 2011 van provar d'anar tots, Rashida el seu marit i tres fills, a viure de nou al Pakistan, però des de mitjans del 2011 tornen a ser per Barcelona, on ha nascut la seva filla petita que ara té cinc mesos.

Raheela

La Raheela que té 30 anys ma va deixar Gujrat, una ciutat del Punjab pakistanès l'any 2001 per anar a Noruega, on el seu pare va emigrar quan ella era una nena. Uns anys més tard s'hi van afegir ella, la seva mare i els seus germans, dos nois i tres noies que continuen vivint a Oslo igual que els seus pares. La Raheela ha viscut 4 anys a Noruega i m'explica amb orgull que per aquest motiu també parla noruec. Mentre va viure a Oslo va continuar els seus estudis fins a primer de batxillerat i va treballar un any en una residència de gent gran.

Com Noruega és a Europa, m'explica, pot anar-hi dos cops l'any, a passar les vacances escolars dels seus fills. La Raheela m'ha parlat poc de Pakistan i quan hem parlat de la família, dels casaments, de les relacions, sempre els escenaris han estat Oslo i Barcelona. Em parla de la espectacularitat dels casaments pakistanesos que se celebren a Noruega.

“Porque en Noruega muchos más Pakistanís, familia entera. Ahora es 3ª generación. O sea, allí conocen más, hay más facilidades, como que tienen más sitios para que puedan hacer estas fiestas de bodas como estas, más cosas; es que hay más familias.” (E05, Raheela)

La Raheela és una d'aquests immigrants pakistanesos dels que parla Mònica Tolsanas (2007:78), que circula per un “*poble transnacional*”⁸. La Raheela es va casar amb el seu cosí que vivia a Barcelona. El primer any van viure a Oslo per què el seu marit així ho volia, però passat l'any, al 2006 van venir definitivament a Barcelona. Viuen en un pis al Raval de Barcelona amb els seu dos fills, la nena de sis anys i el nen de dos.

Les expectatives: anhels i temors

Quan pregunto a Hàjira per les seves expectatives, per com imaginava Barcelona m'explica que ella havia vist pel·lícules i imatges de televisió on sortien cases i carrers d'Anglaterra, o dels Estats Units i que ella ho imaginava d'aquesta forma: carrers grans i nets, cases amb grans banys i grans cuines, amb jardí, etc.. Farida també imaginava Barcelona com les imatges que havia vist d'Espanya a la televisió i de fet encara ara, aquelles imatges esdevenen una fita a aconseguir.

“Cuando yo casada, antes 7 años, para 2 meses me fui a Inglaterra. Y miro la tele y España muy bonito. Casa muy bonito...en la tele. Y cuando vine aquí, calle Vista Alegre, y 2-3 calles mirando y... ¿Es España? [riu] No como en la tele [riu] Y mi casa no como en la tele [riu]. Antes unos días yo hablé con mi marido: “Un día yo compro una casa como que tele” [riu]” (E03, Farida)

En l'imaginari d'aquestes dones, *Occident*⁹ és vist com una terra de possibilitats per a millorar les condicions tant econòmiques com socials. Sayad explica com els propis emigrants algerians s'encarreguen de construir i alimentar la idea d'una França com a terra d'oportunitats que s'imposa sobre la realitat de la França explotadora. Quan els emigrants

⁸ “*Poble transnacional*” és un concepte que Tolsanas pren de Levitt, (2001), *The Transnational villagers*. Berkeley: University of California Press, per referir-se als espais transnacionals que es configuren entre els diferents nòduls de la diàspora i també amb el país d'origen, pels que circulen tant persones com capitals – econòmic, social i simbòlic. (Tolsanas, 2007:36)

⁹ *Occident* pensat en els termes en què Edward Said reflexiona sobre *Orient*: “...l'Orient és, igualment que l'Occident, una idea amb una història i una tradició de pensament, d'imatgeria i vocabulari que li han donat forma real i presència dins l'Occident i per a Occident. [...] les dues entitats geogràfiques es donen suport i fins a cert punt es reflecteixen l'un en l'altre.” (Said, 1991:18)

tornen de visita als seus països d'origen o bé a través de les converses telefòniques setmanals amb els seus, parlen de les meravelles d'allà on viuen (Sayad, 2010:40-54).

L'altre element important en la construcció d'aquest imaginari són els mitjans de comunicació o el cinema. Beck-Gersheim assenyala, prenent la proposta que fa Appadurai (1991: 198), la importància de les imatges i del missatge que es difon a través dels mitjans per a la construcció de l'imaginari d'un Occident on l'abundància material és el seu màxim exponent. D'aquesta forma, es planteja Appadurai, per què quedar-nos aquí (Pakistan en aquest cas concret), si allà hi podem tenir de tot (Beck-Gersheim, 2007:277). Hajira i Farida expliquen rient la seva decepció en trobar que el Raval poc tenia a veure amb l'Occident que mostrava la televisió.

Però l'imaginari respecte a Occident no es limita exclusivament a una qüestió d'abundància material a l'abast de tothom. Tot i que les dones pakistaneses amb qui vaig parlar no ho van esmentar, les tècniques de les entitats socials entrevistades parlaven també de la idea que tenen les seves usuàries, o més aviat, que tenien abans d'arribar, dels costums d'Occident.

"Occident és...pecaminós, que no creu en res, ni en Déu, que abandona els seu vells, que no sé què, que són uns impúdics uns ...les dones van mig despullades, saps?"
(E06, Tècnica 2)

La idea d'anar a una ciutat on les persones en general no s'atenen a cap tipus de moral i on les seves dones representen tot el contrari del que per a elles ha de ser una dona i com s'ha de comportar, és un element més a considerar entre els factors que juguen en les primers contactes amb la societat d'acollida o més aviat en endarrerir aquests primers contactes.

Abundància d'una banda i una conducta que atempta contra la moral d'una altra, és el què poden esperar trobar a Barcelona.

Els primers mesos, els primers contactes

L'arribada i els primers mesos a Barcelona són difícils i així ho expressen les dones. Arriben a una ciutat d'*Occident*, perillosa, que desconeixen i de la que desconfien, doncs tot els és aliè en la nova societat: llengua, costums, tradicions, etc.. En segon lloc, cal destacar que totes quatre inicien la seva vida conjugal en arribar a la ciutat, una vida conjugal que en alguns casos, poc tindrà a veure amb el referent dels seus pares, i sí en altres.

El trencament amb la xarxa de relacions femenina que es mantenia al lloc d'origen farà que les dones hagin de cercar una nova xarxa de relacions i de recolzament. Les quatre

parets de la casa, pisos petits i en mal estat en moltes ocasions, conformen sovint el seu nou espai vital.

“Los primeros 6 meses de aquí, estoy...depende de mi marido, porque no sabía el idioma y también un poco miedo que en el centro, en este área,...[porque hay] de pakistaní muchos y yo solo salgo fuera 2-3 veces para buscar mi niño y dejar mi niño y no puedo venir en el mercado para comprar cosas. Mi marido todo trabajar...trabajar fuera y trabajar de casa, compra cosas y todo.” (E01, Hajira)

El que Hajira explica que van ser els seus primers sis mesos, en altres casos s'allarga per més temps, segons indiquen les tècniques socials, que caracteritzen el col·lectiu de dones pakistaneses com aïllat, tancat o reservat.

“[...] hi ha algunes que els hi costa eh, que ens les deriva Serveis Socials..., i ens diuen: Dona molt aïllada, molt sola, no té ganes de sortir [...]” (E06, Tècnica 2)

“Són més silenciosos, no es veuen tant, però... [...] que es una comunitat molt reservada, molt de portes endins de casa, que els espais de dones a la seva cultura no estan contemplats: un espai de socialització, o un casal o un grup de costura, digues-li el que vulguis.” (E04, Tècnica 1)

Però hi ha casos com el de Raheela, que quan va arribar de seguida va sortir al carrer. La família del marit de Raheela fa més de vint anys que és a Barcelona i el seu marit i les seves cunyades han anat a escola a la Ciutat. Explica Raheela que en conèixer tant bé la llengua i els costums catalans, l'ajut de la seva família política fou fonamental en la seva primera etapa a Barcelona.

“Primeros días cómo que cuando he venido no tenía amigos, ni nada, pero me gusta mucho Barcelona. Primeros días me gustaba mucho mi suegro, mi marido me ayuda mucho para enseñarme, como está Barcelona, Maremágnum, Gaudí, Plaza España,...primeros días siempre estaba fuera con ellos y me ayudaron bien.” (E05, Raheela)

Els diversos punts de partida, que fan intuir la diversitat existent en la societat pakistanesa del Pakistan, així com la diversitat també existent en la comunitat pakistanesa de Barcelona, són factors a tenir en compte per a analitzar els diferents processos d'integració de les dones, així com el grau o la inexistència de l'aïllament social que puguin patir. Alhora però, cal tenir en compte que alguns patrons socials tradicionals, en major o

menor mesura donen forma als models de conducta dels membres de la comunitat , aquí i allà. Fer una ullada a la composició tradicional de les xarxes de relacions femenines, a les estructures i relacions de parentiu i a la qüestió de la reclusió femenina en relació a l'honor familiar, entre altres qüestions, poden ajudar a comprendre la (no) presència de la dona en l'espai públic, els usos que en fa quan hi accedeixen o la (no) participació en actes de caràcter públic, com reunions escolars, programes d'integració o festes populars.

Les xarxes de relacions són femenines

Les xarxes de relacions que han deixat enrere són femenines i es teixeixen principalment dins la xarxa del parentiu i les germanes. Cap d'elles té un amic home ni l'ha tingut mai. Al Pakistan veurem que els homes estan en l'esfera pública de la societat i les dones en la privada, però dins la privada, homes i dones fan vides a part. Estic parlant de llars com la dels sogres d'Hajira on homes i dones feien vides paral·leles. O la família del Pakistan de Rashida, que segons explicava, conformava el veïnat més proper. Les coneixences masculines que tenen són les familiars i el tracte amb homes, tot i dins la família, és escàs.

Hem vist però que una cosa és la tradició i una altra diferent és la diversitat de realitats. Hajira abans de casada i Raheela, provenen de famílies nuclears i de zones urbanes, en les que el patró residencial ja és diferent al de la família estesa. Preguntades per les seves relacions al Pakistan, parlen sobretot de les germanes, però també ho fan de les veïnes o d'amigues de l'escola, és a dir, les seves xarxes de relacions ja es teixeixen més enllà del parentiu. A més, el model conjugal de la família nuclear s'assembla més al que trobaran a Barcelona, on hauran de conviure amb el seu marit i fills en un pis petit on no hi haurà opcions per a mantenir vides paral·leles, si més no, no de la mateixa forma com es fa al Pakistan.

Explica Ramírez que les dones marroquines quan arriben a Espanya han de reconstruir la seva xarxa de relacions. Si bona part de la família es troba a la mateixa localitat per què també ha emigrat, el que fa la dona és reproduir els mateixos mecanismes per a fer relacions, com a mínim inicialment. Però si aquest no és el cas, les haurà de fer de nou i probablement els mecanismes tradicionals, és a dir a través de llaços familiars, no li serviran i n'haurà de cercar altres (Ramírez, 1998:275).

Quan la Rashida va arribar a Barcelona, ho va fer amb les seves quatre germanes i la seva mare, així que segons explica, s'hi sentia bé, confortable. Va conèixer una noia pakistanesa que era la jove d'un amic del seu pare i és una amiatat que conserva, sobretot

ara que les seves germanes han marxat totes al Pakistan. Hajira en canvi no coneixia ningú i va estar sis o set mesos a Barcelona sense sortir de casa i només visitant puntualment a la dona del cosí del seu marit, quan aquest l'acompanyava. Tenia una veïna pakistanesa amb qui també es relacionava. Però passats uns mesos, el marit d'Hajira va haver de marxar per tres mesos al Pakistan per la mort del seu germà, i Hajira i el seu fill es van quedar a Barcelona.

“[...] yo sola aquí, que es nueva, pero sí... dentro de 3 meses que lo sabe todo [...] Sí. Entrevista con la profesora de mi niño, fuera de comprar, ajustar [hacerme cargo] de mi casa, que cómo gastar y cómo que cada mes que yo enviar dinero de mi marido en Pakistán también. Y cuando vuelve mi marido que dice: ¡ya está! [riu] que ya no hace nada de casa...y ya no sabe cuando yo compro ropa de mi niño y el mercado que yo va para comprar cosas de casa, no sabe nada...y a las 12 de la noche viene a casa y dormir y las 12 de la mañana levantar y trabajar y ya está...es la vida tranquila de mi marido, pero yo no [riu]...ahora sí que tengo [que] trabajar mucho.”
(E01, Hajira)

Ramírez apunta que per a reproduir la xarxa de relacions les dones han de traspasar la frontera de l'espai domèstic, fet que representa una transgressió, i en alguns casos, ho han de fer per primer cop i soles. (Ramírez, 1998:276)

El carrer

Les narracions d'Hajira, Rashida, Farida i Raheela, sobre la primera etapa a Barcelona, detallen un escàs accés al carrer i quan es produeix, es fa sempre en companyia.

“Antes de 7, 8 meses, cuando yo salía fuera, pensaba que para hombres que no estaba bien. Los primeros 7/8 meses [de estar en Barcelona] que yo pensar esto. No hacía cursos, no iba a la escuela y no tengo amigas. Sólo mi vecina de mi pakistání, solo tengo esta y la casa de una prima de mi marido.” (E01, Hajira)

David G. Mandelbaum (1989:2) analitza la qüestió de l'ocultació de les dones en relació a l'honor dels homes, al Nord de la Índia, Bangladesh i Pakistan. Explica Mandelbaum que les dones de la major part d'aquests territoris es cobreixen cap i cara amb robes i es reclouen, fent-ho davant cert tipus d'homes, en determinades situacions socials, i sobretot com a expressió d'una més general forma de conducta en la què el comportament de les dones afecta directament l'honor personal i familiar dels homes més

propers a elles. A més, els homes creuen que el seu honor i el lligam d'aquest amb la conducta de les dones, tenen una importància central en les seves vides.

El terme *purdah*, que s'usa per a parlar de cobriment físic i reclusió espacial, Mandelbaum l'utilitza en un sentit ampli per a parlar de creences i valors sobre la conducta de les dones, les restriccions dels seus moviments fora de les llars i els requeriments per a la seva conducta de respecte i deferència dins de casa. Per tant, assenyala l'autor, *purdah* és un element constant de la seva vida diària que simbolitza alguns valors fonamentals. Tot i això, Mandelbaum comenta que també es produeixen variacions i graus en aquesta immensa àrea estudiada. Així doncs, a zones on el treball exterior de les dones és necessari per a la subsistència familiar, el grau de reclusió és menor que per aquelles dones que pertanyen a famílies més acomodades. En ciutats per exemple, es pot donar el cas que si les dones no han de treballar fora de la llar, el nivell de reclusió sigui elevat. Aquest fet sumat a la nuclearització familiar que comporta la vida urbana, fa que les dones a més puguin patir un aïllament considerable. D'altra banda però, l'autor reconeix els canvis que es produeixen en aquestes pràctiques fruit, diu, d'influències modernes, especialment entre població alfabetitzada i sobretot urbana (Mandelbaum, 1989:2-3)

Quelcom molt semblant explica Abu-Lughod (1986: 166) sobre la ideologia patriarcal dels beduïns, una ideologia també de l'honor i la vergonya. Una família té honor, diu l'autora, si els seus homes representen els ideals dels beduïns que són els de protegir els seus dependents i vetllar per les relacions jeràrquiques basades en l'autonomia. Els dependents, entre els que figuren les dones, han de ser pudorosos i respectuosos. Homes i dones són responsables individualment de l'honor familiar. La ideologia de l'honor, diu Abu-Lughod (1986: 167) és a la base del discurs moral dels beduïns, que igual com descriu Mandelbaum (1989), condiona les conductes i les relacions amb els altres. Com succeeix a l'àrea estudiada per Mandelbaum, les dones beduïnes es tapen i reclouen tot amagant la seva sexualitat i en definitiva protegint el seu honor i l'honor familiar. (Abu-Lughod, 1986: 162).

Aquesta és l'herència cultural d'Hajira, Rashida, Farida i Raheela, i en major o menor mesura determina el seu comportament i la seva relació amb el carrer i els espais i esdeveniments públics en general. Passejant pel Raval, pels carrers propers al Casal dels Infants¹⁰ o per la Rambla del Raval, es pot percebre l'ús que la comunitat pakistanesa fa de l'espai públic i en quins horaris es produeix. La Rambla del Raval és un espai obert i ampli,

¹⁰ Són els carrers on viuen Hajira, Rashida, Farida i Raheela.

on els homes pakistanesos es troben, s'asseuen i conversen (Tolsanas, 2007: 52) i on les dones només hi són de pas. Quan les dones pakistaneses van i venen i circulen pel carrer, poques vegades ho fan soles i sovint van acompanyades dels fills. La Mesquita, el casal, l'associació, les botigues o l'escola dels nens, són tots espais del barri molt propers a les seves llars, pel què els desplaçaments entre un lloc i altre són curts i no els representen una exposició pública excessiva. Però també s'observen transformacions en els usos dels espais públics per part de les dones, respecte als usos tradicionals del Pakistan. Hajira i Farida van plegades a comprar roba pels fills, a grans magatzems situats fora del perímetre descrit; Rashida, el seu marit i els fills, visiten els dissabtes els seus pares que viuen a Poble Sec, i sovint passen la tarda al parc públic; Raheela va molts dissabtes al parc infantil amb els nens, on es troba amb altres mares.

En les observacions realitzades, identificava les dones com a dones pakistaneses, pels seus cabells negres i llargs i pels saris i les peces per a cobrir-se els cabells que utilitzen. D'aquesta forma però, fàcilment puc haver posat en el mateix sac tant a pakistaneses, com a dones de Bangladesh o la Índia. L'ús del sari és una qüestió interessant i de la que no en vam parlar amb elles, que el vestien totes excepte la Raheela. Vestir amb sari a Barcelona pot ser una ajuda, especialment al principi, per a fer relacions.

L'escola, segons les dones i també segons les tècniques socials, és potser el detonant per a què es produeixin els primers canvis i les primeres *transgressions*. L'accés al carrer per a dur els nens a escola és un primer pas i en molts casos és el que fa que s'acudeixi a la Mesquita o a Entitats socials amb l'objectiu d'aprendre castellà. Hajira i Farida es van conèixer fa un any recollint els fills a l'escola i ara són íntimes amigues, "*como hermanas*" diuen elles. Ho fan tot juntes –diu Hajira que estan juntes 18 hores al dia– compartint molt més del que comparteixen amb els seus marits, explica Hajira. La compra és una de les activitats que comparteixen ambdues amigues o que Rashida comparteix amb la seva cunyada. La presència al Raval de nombrosos establiments dirigits per pakistanesos¹¹ em feia pensar què estaven orientats al col·lectiu, però parlant amb elles comenten que compren al Condis, al Carrefour o a Caprabo, on els productes són més econòmics i de millor qualitat –diuen–, o a Zara¹² la roba dels nens, espais que no propicien

¹¹ El 53% dels establiments comercials del Raval regentats per estrangers al 2001, estaven en mans de pakistanesos (Moreras, 2004-2005:122).

¹² Cadenes alimentàries o tèxtils de grans dimensions on no s'acostumen teixir relacions entre comerciant i client, com si es podria donar en petits comerços.

un marc que afavoreixi fer coneixences. La carn és l'únic producte que compren a les carnisseries *halal*¹³ del barri gestionades per pakistanesos.

Aprendre castellà. La Mesquita i les Associacions

La Mesquita

Un cop traspassat el llindar de la porta de casa seva, l'aprenentatge del castellà esdevé una de les fites a assolir, per tal de poder desenvolupar amb normalitat les seves tasques quotidianes. Hajira, Farida i Rashida van fer els primers cursos de castellà a la mesquita, on habitualment s'hi imparteixen classes per a grups de dones. Les mesquites del Raval són un punt de referència per a la comunitat pakistanesa del barri¹⁴, doncs a més de ser un espai de trobada religiosa i comunitària, els oratoris són un punt de recolzament important per a la comunitat, ja des de l'arribada a la Ciutat, des d'on s'ofereixen serveis educatius com les classes de castellà o alfabetització per a dones, les de religió o anglès per a infants, a les que acudeixen cada tarda els fills i filles de les quatre informants; serveis legals, d'assessorament per a nouvinguts o d'atenció social entre altres.

Donat que els oratoris del barri són espais petits en relació a la demanda, aquests han d'organitzar torns per a homes i dones en hores o dies diferents. Rashida acostuma a anar els dissabtes a l'oratori de Poble Sec, aprofitant que visita els seus pares. Hajira, Farida i Raheela preguen a casa i a la mesquita hi van de tant en tant. A celebracions com la del "Naixement de Fàtima" a l'oratori Al Qaim del barri de Santa Caterina, un grup de dones - compostat per diversos grups familiars de la comunitat xiïta pakistanesa- organitzen i participen activament de la cerimònia religiosa, acompanyades dels seus fills petits.

L'associació

Hajira, Rashida, Farida i Raheela, són usuàries del Casal dels Infants del barri del Raval, una associació que treballa al barri des de l'any 1983 amb l'objectiu de combatre l'exclusió social a través de projectes i activitats adreçades a infants, joves i famílies de qualsevol procedència.¹⁵ Les dones arriben al Casal gràcies al boca-orella, amb l'objectiu

¹³ Definició de *halal*: "De acuerdo con la dimensión espiritual y las particularidades específicas de la Ley Islámica la denominación "HALAL" sirve para distinguir los productos alimentarios elaborados de acuerdo con la misma." <http://www.institutohalal.com/presentacion/>

¹⁴ Jordi Moreras (2004-2005:68) observa que dels cinc oratoris del barri, tres eren gestionats per pakistanesos.

¹⁵ Objectius i ideari de l'organització consultats al web de l'entitat http://www.casaldelsinfants.org/nframe_coneixnos.html [Consulta, 15/05/2013]

principal d'aprendre castellà. En el marc del Projecte Casal Familiar, es treballen a través de l'aprenentatge de castellà i català, qüestions pràctiques relacionades amb l'alimentació dels fills, el funcionament de l'escola o els costums a la Ciutat. S'organitzen també activitats i tallers per tal d'afavorir la integració de les noves famílies al barri, com el de costura o el d'atenció a nadons, en els què es demana la iniciativa de les pròpies usuàries per a acordar les activitats a realitzar. Les dones tenen al Casal un espai on coneixen i es relacionen amb altres dones, on adquireixen habilitats i alhora practiquen el castellà. L'associació ofereix a les dones amb fills petits un servei de cura dels nens mentre les mares són a classe, de forma què poden conciliar la seva activitat formativa amb el seu rol familiar. A les tardes mares i fills escolaritzats participen de tallers conjuntament, en els què les mares ajuden els fills a fer els deures escolars, alhora que les tècniques ajuden les mares amb qüestions com la llengua. En el Projecte Casal Familiar les dones pakistaneses troben un espai femení i familiar, característiques essencials per a què s'hi sentin confortables. Però si des del Casal es programen activitats al carrer, especialment activitats en les què se les demani una exposició pública i continuada, com Carnestoltes o alguna activitat que impliqui estar a la Rambla del Raval assegudes¹⁶, les dones pakistaneses no tenen interès en participar-hi, doncs la *transgressió* és massa forta.

Al barri hi ha altres entitats com Diàlegs de Dona què està pensat com un espai per a afavorir la integració de les seves més de cent usuàries a través de l'aprenentatge de la llengua. El "boca orella" és també una de les formes per com arriben les dones a l'Associació, tot i que en molts casos, afirmen les seves tècniques, són els propis marits que coneixen la feina i característiques de l'entitat, que hi porten a les seves mullers. Ideat com un espai de socialització, a través de l'aprenentatge de la llengua treballen costums, hàbits, funcionament de les institucions o tradicions de la societat que les acull. Diàlegs de Dona és un espai dirigit per dones que volen ajudar altres dones, altre cop un espai femení on les dones pakistaneses troben les condicions per a poder reconstruir les seves xarxes socials a través dels seus propis mecanismes, alhora que adquireixen noves habilitats per a relacionar-se amb l'entorn.

A més de les característiques descrites d'ambdues associacions, la proximitat d'aquestes amb les llars de les seves usuàries és una qüestió fonamental per a elles, per les raons ja comentades en relació a l'ús de l'espai públic. Amb les voluntàries i treballadores

¹⁶ Per a les celebracions del Dia de la Dona, del Dia de la Dona Treballadora o Sant Jordi, les diferents entitats que treballen al barri munten paradetes al llarg de la Rambla, i cada entitat organitza la jornada per a què tècnics i usuaris hi participin.

d'aquestes entitats estableixen relacions de confiança, especialment per a tractar qüestions de l'àmbit de la societat d'acollida, de la què les tècniques són per a elles el referent. Putnam defineix les xarxes de relacions que es teixeixen en les associacions cíviques d'aquest tipus com a "*capital social que construeix ponts*" que uneixen persones desiguals (Putnam, 2003: 20). Uns ponts que permeten les dones pakistaneses creuar cap a la societat d'acollida.

Quan vaig entrevistar Rashida, que tot just feia una setmana que anava al Casal, m'explicava que estava contenta per què "quitamos cabeza de casa"; Hajira deia que des que va al Casal la seva vida és com la d'una dona treballadora; Farida, a més d'assistir als tallers, un cop per setmana es fa càrrec dels nadons que tenen les mares a classe, com a voluntària del Casal. Farida vol fer un curs de tècnica infantil i amb el voluntariat adquireix experiència i currículum. Raheela també vol fer el curs de tècnica infantil i per això està estudiant català, que a més li va bé per ajudar els fills en les seves tasques escolars.

El contacte amb la comunitat d'origen

El contacte amb la comunitat d'origen és el contacte amb la família, que es manté a través de trucades telefòniques. El cost dels viatges i la despesa que representa afalagar tota la gran família estesa amb regals de Barcelona i convidades a àpats, no és assumible per a moltes de les famílies pakistaneses de Barcelona.

La cosa canvia si la família és en un altre nucli de la diàspora del mapa transnacional pakistanès i especialment si es troba a Europa. Raheela es comunica a diari amb germans i germanes a través de whatsapp¹⁷ on han conformat un grup de conversa en el què tots parlen amb tots. Però a més, la proximitat i els preus més assequibles dels bitllets d'avió permeten diversos viatges en un any tant de Raheela cap a Noruega com dels pares i germans cap a Barcelona.

Les respostes de les meves informants al per què de la migració dels seus marits o pares a Barcelona, refereixen a la presència d'un familiar a la Ciutat. Tolsanas assenyala la importància de la institució familiar en la vida dels pakistanesos, que és especialment rellevant en tot el procés migratori, des de la marxa fins a l'assentament. Les xarxes de solidaritat, diu l'autora, no només es formen a nivell local sinó a través de les connexions

¹⁷ Aplicació gratuïta de missatgeria a través de telèfon mòbil.

transnacionals, a través de les quals es transmeten valors i normes de comportament. (Tolsanas, 2007: 46)

Shaw i Charsley expliquen en el seu article sobre els matrimonis transnacionals que el matrimoni endogàmic, el tradicional entre la comunitat pakistanesa d'arreu, és acordat pels pares dels nuvis, responenent a un interès per a reforçar els llaços familiars què, més enllà de la relació progenitors-fills, són llaços que cal anar treballant per què no es debilitin (Shaw & Charsley, 2006:408). Una comunitat on els llaços fonamentals de solidaritat són els llaços de parentiu, els matrimonis transnacionals esdevenen la màxima expressió del manteniment de relacions amb la comunitat d'origen i amb les comunitats de la diàspora.

"He venido aquí porque he casado con un hombre que está aquí en Barcelona y por eso vivo aquí" (E05, Rahhela)

Farida, Rashida i Raheela estan casades amb cosins seus i Hajira amb un conegut de la família i totes quatre han tingut un matrimoni transnacional acordat pels seus pares i sogres. Les quatre germanes de Rashida, que van venir amb ella a Barcelona quan eren jovenetes, ara viuen a Pakistan per què s'han casat amb cosins del Pakistan. Les germanes de Farida s'han casat i viuen amb pakistanesos de Londres. Com assenyala Beck-Gernsheim, el matrimoni transnacional comporta d'una banda mobilitat social pel qui a través del matrimoni arriba a Europa. D'altra s'erigeix com un dels darrers recursos per a migrar cap a Europa, en un context de crisi que fa que les polítiques migratòries siguin cada cop més restrictives (Beck-Gernsheim, 2007:271).

Conclusions

Les xarxes de relacions de les dones del Pakistan són xarxes femenines i basades principalment en el parentiu o en la proximitat. Les relacions de gènere són inexistents fora de la família i dins són febles. Homes i dones viuen en món separats.

No hi ha una única forma de relacionar-se al Pakistan, i per tant tampoc hi ha una única forma d'integrar-se a la societat barcelonina. Venir d'un poble i pertànyer a una gran família estesa que es queda al Pakistan o fer-ho des de ciutat donarà perspectives diferents a l'hora d'integrar-se en la societat d'acollida. Les primeres relacions i les que es mantindran com les més estretes són les que es teixeixen en la xarxa de parents residents a Barcelona, que pot ser més o menys nombrosa.

L'accés a l'espai públic, com hem vist, és escàs i precisa d'un procés d'adaptació, però s'acaba produint. Haver de dur els nens a escola fa que les dones surtin al carrer sense

saltar-se cap norma comunitària i aquest és un primer punt de socialització, especialment amb mares del mateix país, a més de la professora dels fills.

L'aprenentatge de la llengua és el motiu pel que s'accedeix a les classes de la Mesquita o de les Associacions. Amb l'assistència a les associacions, les dones aprenen castellà i català, però també adquireixen coneixements de les institucions locals, dels costums, dels serveis assistencials o de les tradicions. Aquests espais, femenins i familiars, esdevenen espais de socialització on poder reconstruir o enfortir les relacions amb altres dones i proporcionen un *capital social pont* que les uneix a la societat d'acollida. Els discursos de les informants i les tècniques apunten que, a banda de l'aprenentatge, es produeix un increment de l'autonomia de les dones, en part també motivat per la situació familiar i conjugal que propicia que hagin de prendre per sí soles o amb els seus marits decisions que al seu país les haguessin pres la sogra, tietes, àvies, veïnes, etc. La criança i educació dels fills, les reunions escolars, la compra de roba i l'administració dels diners per a fer-ho, són algunes tasques de la seva responsabilitat.

Es pot dir doncs que l'aïllament percebut en un principi, mica en mica es va diluint, tot i que les xarxes de relacions femenines en molts casos són febles i les oportunitats per a ampliar-les escasses.

Per últim apuntar la qüestió de la migració femenina a través dels matrimonis transnacionals, que més que significar una ruptura amb la família i la comunitat d'origen esdevé un reforç dels llaços de parentiu a través dels quals es reforça també la identitat de la comunitat pakistanesa, paral·lelament als canvis i les transformacions que comporta la migració i viure en un *poble transnacional*. Serà interessant observar si aquestes estratègies poden seguir reproduint-se en un moment en el què a Catalunya s'està plantejant legislar en contra dels matrimonis forçats, com s'anomena als matrimonis acordats en els mitjans de comunicació.

Bibliografia

- ABU-LUGHOD, Lila (1986), *Veiled sentiments: honor and poetry in a Bedouin society*. Berkeley: University of California Press.
- BECK-GERNSHEIM, Elisabeth (2007), “Transnational lives, transnational marriages: a review of the evidence from migrant communities in Europe”, a *Global Networks* 7 (3), pp. 271–288.
- GEERTZ, Clifford & Hildred; ROSEN, Lawrence (1979), “The meanings of family ties”, a *Meaning and order in Moroccan society: three essays in cultural analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- MANDELBAUM, David G. (1988), *Women’s seclusion and men’s honor: sex roles in North India, Bangladesh and Pakistan*, Tucson: The University of Arizona Press.
- MORERAS, Jordi (2004-2005), “¿Ravalistán? Islam y configuración comunitaria entre los paquistaníes en Barcelona”, a *Revista CIDOB d’Afers Internacionals*, núm. 68, pp. 119-132.
- PUTNAM, Robert D. (ed.) (2003), *El declive del capital social. Un estudio internacional sobre las sociedades y el sentido comunitario*, Barcelona: Galaxia Gutenberg: Círculo de Lectores.
- RAMÍREZ, Ángeles (1998), *Migraciones, Género e Islam. Mujeres marroquíes en España*, Madrid: Agencia Española de Cooperación Internacional.
- SHAW, Alison & CHARLESLEY, Katharine (2006), “Rishtas: adding emotion to strategy in understanding British Pakistani transnational marriages”, a *Global Networks* 6 (4), pp. 405–421.
- SAID, Edward W. (1991 [1978]), *Orientalisme. Identitat, negació i violència*, Vic: EUMO.
- SAYAD, Abdelmalek (2010 [1999]), *La doble ausencia. De las ilusiones del emigrado a los padecimientos del inmigrado*, Rubí (Barcelona): Anthropos.
- TOLSANAS, Mònica (2007), “Las calles de Barcelona, las casas de Pakistán. Transnacionalismo y generación posmigratoria”, a *Migración, transnacionalismo y empresariado asiático en España*, Revista CIDOB d’Afers Internacionals, núm. 78, pp. 33-56.